

Με τον πεζογράφο έχουμε
 συνομιλήσει* στο
 τυπωμένο χαρτί, στο γυαλί
 και σε κασέτα. Είναι η
 πέμπτη φορά που τα λέμε
 με αφορμή την έκδοση
 ενός βιβλίου του ή κάποιου
 ευρύτερου πολιτιστικού
 γεγονότος.

Κατά τη γνώμη μου, ο
 Θεσσαλονικίος
 συγγραφέας στο τελευταίο
 ογκώδες μυθιστόρημά του
 «Η ατέλειωτη γραφή του
 αίματος» μετατοπίζει το
 κέντρο βάρους από την
 ιστορική στη μεταφυσική
 διάσταση του
 αφηγηματικού
 υποκειμένου.

Τον Νίκο Μπακόλα τον
 νιώθω σαν αγαπημένο
 θείο. Γι' αυτό ίσως στις
 κατ' ιδίαν συναντήσεις
 μας υπάρχει, από μεριάς
 του, ένας τόνος
 συννετισμού και από
 μεριάς μου, μια ροπή
 σκανδαλισμού. Ο
 προσεκτικός αναγνώστης
 μπορεί να αναγνωρίσει
 αυτές τις διαθέσεις και,
 ενδεχομένως, να
 απολαύσεις τις
 μεταμορφώσεις τους στην
 κουβέντα μας – μια
 συζήτηση που, εκτός από
 τις σταθερές μέρμνες του
 πεζογράφου, ανοίγεται
 και σε θέματα
 επικαιρότητας.

Τη συνέντευξη πήρε ο ΜΙΣΕΛ ΦΑΪΣ

* «Οι γραφικότητες κρύβουν την πραγματική
 Θεσσαλονίκη» («Ταχυδρόμος», 24/11/1988)

– «Αυτά είναι τα σχέδιά μου για το ΚΘΒΕ»
 («Τύπος της Κυριακής», 29/7/1990)

– «Νυχτερινές σελίδες» (ΕΤ-2, προβλήθηκε
 στις 17.8.93)

– Ηχητικό Αρχείο Στέγης Καλών Τεχνών και
 Γραμμάτων (Θεσσαλονίκη, μαγνητοφώνηση
 Ιούλιος 1994)

Νίκος Μπακόλας:

Μισέλ Φαίς: Θα ήθελα να αρχίζαμε την κουβέντα μας
 με τον τίτλο «Η ατέλειωτη γραφή του αίματος».

Είναι γνωστό ότι στο έργο σας ο θάνατος παίζει πρω-
 ταγωνιστικό ρόλο. Τα βιβλία σας βρίθουν από α-
 πευκταία συμβάντα. Θάνατοι φυσικοί ή βίαιοι, ακού-
 σιοι ή εκούσιοι. Θάνατοι που συμβαίνουν σε εποχές
 ταραγμένες ή ηρεμίας. Έχουμε, δηλαδή, μια συμβο-
 λική γραμμή «αίματος» να διαπερνά το σύνολο της πε-
 ζογραφίας σας.

Γνωστή είναι επίσης η βιωματική σχέση σας, εμφα-
 νής ή υπόρρητη, με αρκετούς από τους χαρακτήρες
 των βιβλίων σας. Βλέπουμε, με άλλα λόγια, η ίδια
 «γραφή» να αποκαλύπτει τη γενεαλογία του γράφο-
 ντος.

Ο τίτλος, αν τον διερμηνεύω σωστά, κινείται τόσο σε
 ένα επίπεδο θεματικής και ιδεολογίας, όσο και σε ένα
 επίπεδο γλώσσας και βιώματος.

Νίκος Μπακόλας: Παρόλο που δεν βρίσκω το ερώτημα,
 θεωρώ σκόπιμο να διευκρινίσω ότι το αίμα δε σημαίνει
 πάντοτε (και κατ' ανάγκην) θάνατο - σημαίνει και ζωή
 που συνεχίζεται κι αναγεννιέται, ζωή που περνάει από
 γονιό σε παιδί, σε εγγόνι και παραπέρα. Εξάλλου, έντο-
 νο στοιχείο σ' όλα τα βιβλία μου, δεν είναι μόνον ο θά-
 νατος αλλά και ο έρωτας που γεννά ζωή και τη διαιωνί-
 ζει. Μάλιστα η αφιέρωση, αυτού ειδικά του έργου μου,
 στην εγγονή μου νομίζω πως κάτι καταδειχνει. Εν πάση
 περιπτώσει, ο τίτλος κινείται όπως τον προσλαμβάνει
 κανείς, ο κάθε αναγνώστης, κριτικός ή μελετητής, κι ο-
 πωσδήποτε είναι πολυσήμαντος.

Διαβάζοντας δηλώσεις σε περιοδικά και εφημερίδες
 διαπίστωσα ότι, ενδεχομένως, θεωρείτε αυτό το βι-
 βλίο σας ως το τελευταίο.

“Ένας παραμυθάς είμαι όλο κι όλο”

Αναρωτιέμαι, ωστόσο, κατά πόσο ένας συγγραφέας μπορεί να μιλήσει για το τελευταίο βιβλίο του, να ορίσει δηλαδή τον λογοτεχνικό του θάνατο.

Κανείς δεν πρόσεξε το «ίσως τελευταίο», ελάχιστοι δέχτηκαν ή πρόσεξαν τις εξηγήσεις μου, τις διευκρινίσεις μου πάνω σ' αυτό το θέμα, πράγμα που με κάνει σκεπτικό για τη δημοσιογραφική δεοντολογία και πόσο υπάρχει ή τηρείται. Όπως και να 'ναι, κάθε θάνατος, λογοτεχνικός ή άλλος, είναι αναπόφευκτος.

Ασπάζομαι απολύτως τις επιφυλάξεις σας για τον ισοπεδωτικό χαρακτήρα του δημοσιογραφικού λόγου. Μόνο που στο ερώτημά μου υπήρχε ένα «ενδεχομένως», το οποίο νομίζω ότι εξισορροπεί το δικό σας «ίσως τελευταίο».

Έστω, συνεχίζουμε.

Έχω την αίσθηση ότι στο τελευταίο βιβλίο σας παρατηρείται μια μετάθεση του κέντρου βάρους της αφήγησης από την ιστορική στη μεταφυσική διάσταση του ανθρώπου. Και αναφέρομαι τόσο στην εσχολογική διάθεση του αφηγητή όσο και σε ένα ύφος που ορισμένες φορές ανατρέπει τις συγκρούσεις των ηρώων σας μπροστά στον σιδερένιο βηματισμό της ιστορίας.

Πρόκειται για μια στροφή που συνδέεται με κάποια αφηγηματική στρατηγική ή υπαγορεύεται από κάποια πιο ενδόμυχα δεδομένα;

Δεν υπάρχει καμιά αφηγηματική στρατηγική, που κάπως μου μυρίζει κατασκευή ή υποψία για κάτι τέτοιο. Μερικά από τα στοιχεία που επισημαίνετε, όντως υπάρχουν. Πάντως, η όποια και όση αλλαγή οφείλεται σε ενδόμυχα δεδομένα και κάποια υπαρξιακά ερωτηματικά που μου δημιούργησε, πιθανώς, ένα αρκετά σοβαρό περιστατικό υγείας.

Διαπίστωσα έναν τόνο δυσφορίας στο άκουσμα και μόνο της λέξης «στρατηγική». Αυτό με οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα ότι εμπιστεύεστε περισσότερο την περιπέτεια της γραφής (που άλλοι το ονομάζουν ένστικτο) παρά την προετοιμασία και την οργάνωση ενός αφηγηματικού πεδίου αλλά και τη σκόπευση των θεματικών τάσεων και των υφολογικών εμμονών της γραφής (αυτό που προανέφερα ως στρατηγική). Ωστόσο,

αναρωτιέμαι, αν μυθιστορήματα ογκώδη και περίπλοκα σαν το πρόσφατο, αλλά και σαν το «Μεγάλη Πλατεία», είναι δυνατόν να γράφτηκαν μόνο με ένστικτο.

Καμιά δυσφορία για τη «στρατηγική». Και ναι, εμπιστεύομαι ή καταφεύγω ή βολεύομαι περισσότερο στο ένστικτο ή στη σαγηνευτική περιπέτεια της γραφής, αν θέλετε, χωρίς εντούτοις να λείπει (πώς θα μπορούσε, άλλωστε;) η κάποια προετοιμασία και οργάνωση

του υλικού, όταν μάλιστα πρόκειται για τη συγγραφή έργων, σαν τη «Μεγάλη Πλατεία» ή την «Ατέλειωτη γραφή του αίματος». Άρα όχι σκέτα μαύρο ή σκέτα λευκό, αλλά ένας συνδυασμός,

όπου, επιπλέον, και το στοιχείο του τυχαίου και το στοιχείο του παιχνιδιού παίζουν τους ρόλους τους, σε σημείο που να εκπλήσσουν αρκετές φορές και τον ίδιο τον δημιουργό.

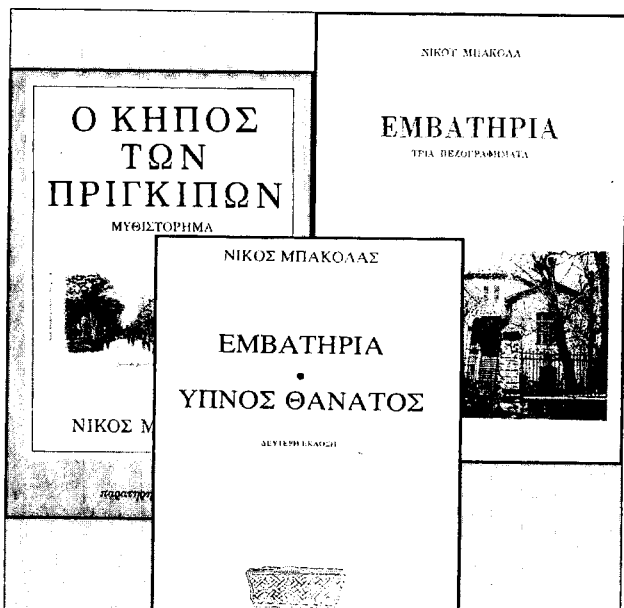
Από τη μια μεριά παρακολουθούμε ατομικά βιώματα ή ζωές οικείων σας προσώπων να εξελίσσονται μυθοπλαστικά από βιβλίο σε βιβλίο. Αλλά και, αντιστρόφως, το ιστορικό πλαίσιο πολλών κειμένων σας να το χρησιμοποιείτε προσχηματικά για να μιλήσετε για πολύ προσωπικές εμπειρίες σας. Θα με ενδιέφερε να μιλήσουμε λιγάκι για τους αντικατοπτρισμούς ιστορίας και αυτοβιογραφίας που παρατηρείται στο σύνολο του έργου σας. Δεν θα ήθελα να σας παραπέμψω στην απάντηση στο προηγούμενο

...κι εγώ είμαι μέσα στα πρόσωπα των βιβλίων μου, ίσως σε όλα ή πίσω από όλα τα πρόσωπα των βιβλίων μου, οπότε η βιωματική μου σχέση με το μεγαλύτερο μέρος των ιστορικών γεγονότων που ξαναθυμάμαι, ή αν θέλετε, η όποια φανταστική μετάβαση σε εποχές σαν εκείνες που περιγράφονται στον «Κήπο πριγκίπων» ή στη «Μυθολογία», με αλέθουν και μένα, όπως και όλους μας, σ' αυτόν τον ανεξιχνιάστο για μένα στρόβιλο της λογοτεχνικής ή συγγραφικής περιπέτειας

ερώτημά σας. Θα σας πω μόνο, αν και διαίσθάνομαι ότι δεν απαντώ όσο και όπως πρέπει σ' αυτό εδώ το ερώτημα, ότι κι εγώ είμαι μέσα στα πρόσωπα των βιβλίων μου, ίσως σε όλα ή πίσω από όλα τα πρόσωπα των βιβλίων μου, οπότε η βιωματική μου σχέση με το μεγαλύτερο μέρος των ιστορικών γεγονότων που ξαναθυμάμαι, ή αν θέλετε, η όποια φανταστική μετάβαση σε εποχές σαν εκείνες που περιγράφονται στον «Κήπο πριγκίπων» ή στη «Μυθολογία», με αλέθουν και μένα, όπως και όλους μας, σ' αυτόν τον ανεξιχνιάστο για μένα στρόβιλο της λογοτεχνικής ή συγγραφικής περιπέτειας. Ας μιλήσουν περισσότερο και πειστικότερα οι μελετητές και οι κριτικοί της λογοτεχνίας. Στο κάτω της γραφής εγώ ένας παραμοσχος είμαι όλο κι όλο.

Τόσο ο Βαγγέλης Χατζηβασιλείου στην «Ελευθεροτυπία» όσο και ο Παντελής Μπουκάλας στην «Καθημερινή» διατύπωσαν κάποιες επιφυλάξεις για το δέκατο βιβλίο σας. Πώς ένας δοκιμασμένος συγγραφέας δέχεται τις αρνητικές κρίσεις;

Τις «αρνητικές» κρίσεις ή τις επιφυλάξεις της κριτικής ο οποιοσδήποτε δημιουργός (με εξαίρεση τον αφόρητα επηρμένο) τις δέχεται

πολύ θετικά, με την έννοια ότι τον προβληματίζουν, εφόσον φυσικά τις θεωρεί δικαιολογημένες ή αντικειμενικές. Εγώ τουλάχιστον έτσι κάνω ή αισθάνομαι. Πάντως, στις συγκεκριμένες περιπτώσεις που αναφέρετε, μου έκανε εντύπωση ότι ήδη απαντήθηκαν (οι επιφυλάξεις), κατά κάποιον τρόπο, από άλλες κριτικές, μεταγενέστερες. Άρα, ξαναγυρίζουμε σε κείνο το σοφό «και ο κρίνων κρίνεται», θετικά ή αρνητικά, κάτι που το είχα πάντοτε κατά νου, όταν έγραφα κριτική θεάτρου, επί τρεις δεκαετίες. Εσείς, σαν συγγραφέας και κριτικός συνάμα, είμαι σίγουρος ότι με καταλαβαίνετε.

Και μια και μιλάμε για την κριτική, στον τόπο μας, κατά τη γνώμη μου, δύο είναι εν πολλοίς οι τρόποι άσκησης της κριτικής – η προκρούστεια θεωρητικολογία των ειδικών περιοδικών και η ιμπρεσιονιστική σχολιογραφία των εφημερίδων.

Θα ήθελα την προσωπική σας εμπειρία. Υπάρχει κάποια κριτική για το έργο σας – ευμενής ή όχι – που να σας άνοιξε δρόμους; Δε με βρίσκουν πολύ σύμφωνο οι χαρακτηρισμοί «προκρούστεια θεωρητικολογία» και «ιμπρεσιονιστική σχολιογραφία». Θα μπορούσαμε, κατά περιπτώσεις, να ανιχνεύσουμε και προκρούστεια σχολιογραφία, ή ιμπρεσιονιστική θεωρητικολογία. Όπως και να 'ναι, για ν' απαντήσω στο ερώτημά σας, δε θα ξεχώριζα μία ή κάποιες κριτικές που μου άνοιξαν ή μου έκλεισαν δρόμους, αλλά οπωσδήποτε με βοήθησε η Κριτική γενικώς.

Στο κλείσιμο της χρονιάς έφυγαν δύο σημαντικοί ποιητές της Θεσσαλονίκης. Τους μνημονεύω με τη σειρά απουσίας – ο Νίκος Αλέξης Ασλάνογλου και ο Γιώργος Βαφόπουλος. Ο πρώτος είναι από εκείνους που εγκατέλειψαν τη γενέθλια πόλη, ο δεύτερος πέρασε όλη του τη ζωή εκεί.

Γνωρίζω ότι είστε ένας άνθρωπος που αγαπάτε τη Θεσσαλονίκη κι επιπλέον στέκεστε μακριά από τις μυθολογίες ή τις ιδεοληψίες του συρμού. Με τα δεδομένα αυτά θα ήθε-

Βιογραφικά στοιχεία του Νίκου Μπακόλα

Γεννήθηκα το 1927 στη Θεσσαλονίκη. Ο πατέρας μου Χριστόφορος, με ρίζες από τη Δυτική Μακεδονία και πιθανότατα από τη Βόρεια Ήπειρο, ήταν υπάλληλος στην ηλεκτρονική Εταιρεία Θεσσαλονίκης, η μητέρα μου, γεννημένη στη Μυτιλήνη, ήταν νοικοκυρά, απ' τις καλύτερες. Τέλειωσα το δημοτικό, το γυμνάσιο και το πανεπιστήμιο (μαθηματικά) στη γενέθλια πόλη, που δεν την εγκατέλειψα παρά μόνο τους 30 μήνες της στράτευσης μου, στον εμφύλιο. Από νωρίς, από φοιτητής, άρχισα να δουλεύω στις εφημερίδες, εν μέρει από μεράκι, εν μέρει για βιοπορισμό. Έχω εργαστεί σε όλες σχεδόν τις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης που κυκλοφορούσαν μετά το 1952 στην πόλη μας (μεταφραστής, συντάκτης ύλης, συντάκτης πολιτιστικών, ενίοτε αρχισυντάκτης), συνταξιοδοτήθηκα το 1986. Έχω δουλέψει επίσης στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης, όπου και ασχολήθηκα, πλην των άλλων σαν ο πρώτος άτυπος διευθυντής του Κινηματογραφικού Φεστιβάλ από το 1980 ως το 1985, ανέλαβα δυο φορές διευθυντής στο Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος (1980-1982 και 1990-1993), αλλά και τις δύο φορές έφυγα, πριν το τέλος της θητείας μου, με τραυματικές εμπειρίες. Στο ίδιο θέατρο είχα υπηρετήσει επίσης σαν πρόεδρος της καλλιτεχνικής επιτροπής και εισηγητής δραματολογίου, ανέλαβα διευθυντής της ΕΤ3 για πέντε μήνες, κι ακόμα έχω κάνει χίλιες δυο δουλειές σε διάφορα στάδια της ζωής μου, για βιοπορισμό. Επίσης έχω εργαστεί σε διάφορα σωματεία και οργανισμούς με πολιτισμικούς στόχους. Με τη λογοτεχνία ασχολήθηκα μετά το 1950, δημοσιεύοντας διηγήματα σε φοιτητικά περιοδικά. Το πρώτο μου βιβλίο «Μην κλαις αγαπημένη» κυκλοφόρησε το 1958, κι ακολούθησαν «Ο κήπος των πριγκίπων», «Εμβατήρια», «Ύπνος θάνατος», «Μυθολογία», «Η Μεγάλη Πλατεία», «Καταπάτηση», «Η Κεφαλή», «Το ταξίδι που πληγώνει» και πρόσφατα «Η ατέλειωτη γραφή του αίματος». Μου έχουν απονεμηθεί το βραβείο «Πλοτέν» για τη «Μυθολογία» και το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορημάτων, το 1988, για τη «Μεγάλη Πλατεία». Κείμενά μου, διηγήματα ή μυθιστορήματα, έχουν μεταφραστεί ή μεταφράζονται στα σουηδικά, φιλανδικά, γερμανικά, ολλανδικά, αγγλικά και γαλλικά.

λα να μου εξηγήσατε γιατί στη Θεσσαλονίκη αυτό το αίσθημα της εντοπιότητας πνίγει κάποιες φορές τα πνευματικά της τέκνα; Και γιατί, πριν λίγα χρόνια εντονότερα, οι λογοτέχνες χωριζόντουσαν σε «αποσυνάγωγους» και μη;

Μήπως επειδή η Θεσσαλονίκη είχε πάντοτε όντως πολυκεντρική και πάνσπερμη συνείδηση που την έχασε μεταπολεμικά τόσο από τις διεθνείς όσο και τις εθνικές ανακατατάξεις;

Παρόλο που στην ερώτησή σας διακρίνω κιόλας την απάντηση ή τις απαντήσεις που εσείς δίνετε ή θα θέλατε να δώσετε, με την έννοια ότι έχετε ήδη τις απόψεις σας πάνω στο θέμα που θέτετε, θα επιχειρήσω να διατυπώσω την άποψή μου. Και πρώτα-πρώτα, ποιοι αποσυνάγωγοι και ποιοι μη αποσυνάγωγοι και ως προς ποιους; Επειδή υποπτεύομαι ποιους υπονοείτε, κυρίως επειδή αναφέρατε τα ονόματα του Ασλάνογλου και του Βαφόπουλου, ιδίως του πρώτου, εκλεκτού ποιητή της γενιάς του, θα

Θα μου επιτρέψετε να σας θυμίσω ότι ποτέ δεν μετείχα σε ομάδες, ποτέ δεν απολάκτισα ομάδες, ποτέ δεν έφυγα από τη Θεσσαλονίκη, ποτέ δεν κατηγορήσα όσους έφυγαν από τη Θεσσαλονίκη

πρέπει να σας θυμήσω ειδικά την πορεία του Ασλάνογλου, τους ανθρώπους με τους οποίους στενά συνδεόταν και τη μετεξέλιξή τους, ανεξαρτήτως αν έμειναν εδώ ή μετοίκησαν στην Αθήνα ή αλλού. Και τα πράγματα δείχνουν, σαφώς, ότι κανείς δεν πνίγηκε, είτε παρέμεινε στη γενέθλια πόλη, είτε έφυγε, για διάφορους λόγους. Θα μου επιτρέψετε να σας θυμίσω ότι ποτέ δεν μετείχα σε ομάδες, ποτέ δεν απολάκτισα ομάδες, ποτέ δεν έφυγα από τη Θεσσαλονίκη, ποτέ δεν κατηγορήσα όσους έφυγαν από τη Θεσσαλονίκη. Δεν αισθάνομαι ότι «πνίγηκα» ή με «έπνιξαν» και ακράδαντα πιστεύω ότι, αν υπάρχει πραγ-

ματική αξία, αυτή δεν πνίγεται από κανέναν και με τίποτε. Πιθανώς να δυσκολεύεται κάπως να αναφανεί, τελικώς όμως παίρνει τη θέση που δικαιούται. Άλλωστε η γρήγορη αναρρίχηση δεν αποτελεί πάντοτε τον ασφαλέστερο δρόμο προς την επιτυχία ή την καταξίωση. Για την πολυκεντρική και πάνσπερμη συνείδηση της Θεσσαλονίκης που χάθηκε μεταπολεμικά (αν χάθηκε), λόγω διεθνών και εθνικών ανακατατάξεων, είναι πολύ νωρίς να μιλήσουμε μια και βρισκόμαστε πάλι μπροστά σε εξελίξεις που δεν ολοκληρώθηκαν, σε μια νέας μορφής πολύσπερμη συνείδηση, που, νομίζω, τεντώνει εδώ επάνω τις κεραίες μας, όπως στα 1912 και στα 1917. Με την ευκαιρία, πιστεύετε ότι η από ετών πολύσπερμη Αθήνα επηρέασε ή επηρεάζει την πεζογραφία που παράγεται εκεί;

Έχετε απόλυτα δίκιο. Μόνο που η Αθήνα υπήρξε μια μεσαιωνική ασήμαντη κωμόπολη, αφού τα αρχαία ερείπια ήταν μια υπόθεση του ευρωπαϊκού ρομαντισμού για να «ανακαλύψουμε» τις πρώτες ρίζες. Η Αθήνα, δηλαδή, δεν είχε τις νωπές λαμπρές αναμνήσεις μιας Θεσσαλονίκης από τα βυζαντινά αλλά και τα νεότερα χρόνια. Εκτός αυτού

όμως, πιστεύω ότι η πανσπερμία της προπολεμικής Θεσσαλονίκης πόρρω απέχει με την πανσπερμία της πρωτεύουσας των τελευταίων δεκαετιών. Και γι' αυτό δέχομαι την ειρωνική υφή του μετέωρου ερωτήματός σας, με το οποίο κλείνετε την απάντησή σας.

Να παραμείνουμε όμως ακόμη στη Θεσσαλονίκη. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που θεωρούν ότι η πόλη έχασε το μεγάλο στοίχημα της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, τόσο σε επίπεδο έργων υποδομής όσο και σε επίπεδο ευρωπαϊκής προβολής. Εσείς, ως κάτοικος αυτής της πόλης, τι πιστεύετε;

Δεν απαντώ μόνον ως κάτοικος αυτής πόλης, αλλά και ως άνθρωπος που έπαιξα σημαντικό ρόλο στην πολιτιστική της ζωή επί δεκαετίες. Λοιπόν, στο επίπεδο των έργων υποδομής, έχασε το στοίχημα, αν μετρήσουμε ως τον Δεκέμβριο του 1997. Για το τι κέρδισε ή έχασε στο επίπεδο της ευρωπαϊκής προβολής, θα περιμένουμε και θα δούμε.

Έχετε διατυπώσει την άποψη ότι η πεζογραφία γεννήθηκε και καλλιεργήθηκε από λογοτέχνες που γεωγραφικά ανήκουν από τη μέση της Ελλάδας και πάνω.

Θα ήθελα να μου την αναλύσετε περισσότερο αυτή την εκτίμηση.

Ποτέ δεν υποστήριξα ότι η πεζογραφία γεννήθηκε από λογοτέχνες που γεωγραφικά ανήκουν από τη μέση της Ελλάδας και πάνω – πώς θα μπορούσα άλλωστε; Ούτε και υποστήριξα ότι η πεζογραφία καλλιεργήθηκε μόνον από τους λογοτέχνες αυτούς. Ποτέ δεν πίστεψα στον πόλεμο Βορείων και Νοτίων. Εκείνο που είπα κάποτε είναι ότι στη νεότερη Ελλάδα κάποια από τα σημαντικά ονόματα της πεζογραφίας κατάγονταν και κατάγονται από τον βόρειο χώρο (Βιζυηνός, Παπαδιαμάντης, οι νεοτερικοί της Θεσσαλονίκης στο μεσοπόλεμο, Χατζής, Ταχτσής, Ιωάννου, Χειμωνάς, Βασιλικός, Μηλιώνης, Νόλλας, Μπακόλας κ.ά.), ενώ στην ποίηση οι νοτιοελλαδίτες υπερτερούν. Πάντως όλοι στην ελληνική λογοτεχνία ανήκουν.

- Μην κλαις αγαπημένη, νουβέλα, Θεσσαλονίκη, 1958
- Ο Κήπος των Πριγκίπων, μυθιστόρημα, Εκδόσεις «Γκόνη», 1966, Β' έκδοση, Εκδόσεις ΑΣΕ, 1981, Γ' έκδοση, Εκδόσεις «Παρατηρητής», 1989
- Εμβλητήρια, τρία πεζογραφήματα, Θεσσαλονίκη, 1972
- Ύπνος θάνατος, πεζογράφημα, Θεσσαλονίκη, 1974
- Μυθολογία, δώδεκα αλληλένδετα αφηγήματα, Εκδόσεις Εξάντας, 1977, Β' έκδοση, Θεσσαλονίκη, 1986, Εκδόσεις «Παρατηρητής», 1989
- Εμβλητήρια-Ύπνος θάνατος, Β' έκδοση, Εκδόσεις «Κέδρος», 1984
- Η Μεγάλη Πλατεία, μυθιστόρημα, Εκδόσεις «Κέδρος», 1987, ΣΤ' έκδοση, Εκδόσεις «Κέδρος», 1995
- Καταπάτηση, μυθιστόρημα, Εκδόσεις «Κέδρος», 1990
- Η Κεφαλή, πεζογράφημα, Εκδόσεις «Κέδρος», 1994
- Το ταξίδι που πληγώνει, έξι πεζογραφήματα, Εκδόσεις «Χειρόγραφα», Θεσσαλονίκη, 1995
- Η ατέλειωτη γραφή του αίματος, μυθιστόρημα, Εκδόσεις «Κέδρος», 1996

Μεταφράσεις

- Ουίλιαμ Φώκνερ, «Η βουή και το πάθος», μυθιστόρημα, Εκδόσεις «Γκόνη», 1963
- Ουίλιαμ Φώκνερ, «Η βουή και το πάθος», Β' έκδοση, Εκδόσεις «Εξάντας», 1980
- Ιβάν Τουργκένιεφ, «Ρούντιν», μυθιστόρημα, μετάφραση από τα αγγλικά, Εκδόσεις «Σφαίρα», Θεσσαλονίκη, 1970
- Φ. Σκοι Φιτζέραλντ, «Ο Μέγας Γκάτσιμπν», μυθιστόρημα, Εκδόσεις «Πάπυρος», 1971
- Χένρυ Τζέιμς, «Το στρίψιμο της βίδας», μυθιστόρημα, Εφημερίδα «Ελληνικός Βορράς», Θεσσαλονίκη, 1973
- Ουίλιαμ Φώκνερ, «Ένα ρόδο για την Έμλυ», διήγημα, Εκδόσεις «Κέδρος», 1995

Υπάρχουν κάποιοι που θεωρούν ότι οι πεζογράφοι που προέρχονται από την περιφέρεια έχουν μια καθολικότερη ματιά στη γραφή τους, ή για να το διατυπώσω με περισσότερο σκεπτικισμό, οι συγγραφείς της περιφέρειας ομφαλοσκοπούνται λιγότερο...

Εδώ πια δε μιλούμε για Βόρειους και Νότιους, αλλά για δημιουργούς της περιφέρειας και του κέντρου. Νομίζω ότι στην περίπτωση αυτή οι θεωρίες είναι ακόμη πιο παρακινδυνευμένες, ειδικά σε μια χώρα σαν τη δική μας, όπου οι μετοικήσεις και η αστυφιλία λειτουργούσαν και λειτουργούν έντονα.

Και επί του πρακτέου. Ποιοι νεότεροι ή νεότεροι συγγραφείς, κατά τη δική σας κρίση, παρουσιάζουν ενδιαφέρον;

Νεότεροι ή νεότεροι ως προς ποιους; Και έχοντας υπόψη ποιους και πόσους; Ομολογώ ότι, με την πληθώρα των εκδόσεων που παρατηρείται στα τελευταία χρόνια, έχω πολλά κενά ενημέρωσης. Ωστόσο, για να μη θεωρήσετε ότι αποφεύγω τις απαντήσεις αυτού του είδους, θα σας αναφέρω ως παρουσιάζοντες ενδιαφέρον, περισσότερο ή λιγότερο, από τον βορειοελλαδικό χώρο τον Τάσο Καλούτσα, τη Στέλλα Βογιατζόγλου, τον Γιώργο Σκαμπαρδώνη, τον Τσιαμπούση, τον Χαρμπαντίδη και από τη νότια Ελλάδα τον Σωτήρη Δημητρίου, τη Νατάσα Κεσμέτη, τη Λίλη Εξαρχοπούλου και τον Ανδρέα Μήτσου. Ασφαλώς θα υπάρχουν κι άλλοι πεζογράφοι που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, αλλά δεν έτυχε να διαβάσω τα έργα τους. Άρα η γνώμη μου σχετική αξία έχει μόνο.

Υπάρχει κάτι που βαραίνει τη συνείδησή σας και δε χώρεσε μέχρι σήμερα σε καμιά σελίδα σας;

Ναι, οι πολλοί φόνοι που έχουμε κάνει μέσα μας και δεν τους μαρτύρησα, δεν τους μαρτυρήσαμε, οι συναισθηματικές προδοσίες ως προς αγαπημένα πρόσωπα κι ακό-

μη μια έλλειψη θάρρους και επαναστατικού πνεύματος που με κατέχει.

Ποια είναι η άποψή σας για το θεσμό των Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας;

Πρόκειται, οπωσδήποτε, για έναν απαραίτητο θεσμό, που απ' ό,τι ξέρω ισχύει και σε πολλές άλλες χώρες. Στην Ελλάδα, μάλιστα, όπου το βιβλίο δεν ενισχύεται, ηθικά εννών, αλλά ούτε και αλλιώς, με άλλους τρόπους, τα βραβεία αυτά αποκτούν ιδιαίτερη σημασία και αξία. Αρκεί οι βραβεύσεις να γίνονται σωστά, αμερόληπτα και αξιοκρατικά, πράγμα για το οποίο κατά καιρούς, και πρόσφατα, υπήρξαν πολλές και δικαιολογημένες αμφιβολίες. Παρ' όλα αυτά, παρόλο που το βραβείο μυθιστορήματος ειδικά τείνει να μετατραπεί σε βράβευση ενός εκδοτικού οίκου, δε συμφωνώ με την αποποίηση του βραβείου και, καθόλου, με την κατάργηση του θεσμού.

Κατά τη γνώμη μου, για να λειτουργήσει καλύτερα ο θεσμός, και να προσφέρει ουσιαστικά στην υπόθεση της λογοτεχνίας, πρέπει να γίνουν τρεις διορθωτικές κινήσεις – πρώτον, να τηρείται το γράμμα και το πνεύμα καταστατικού (δηλαδή να βραβεύονται

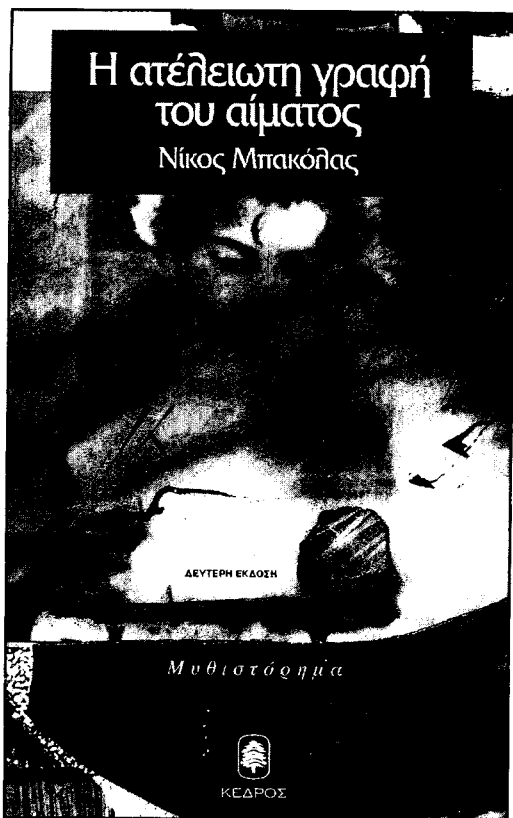

βιβλία και όχι συγγραφείς), δεύτερον, να δημοσιοποιούνται όλες οι κρίσεις (για να σταματήσουν τα σενάρια περί πραγματικών ή φανταστικών συναλλαγών) και, τρίτον, να θεσπιστεί βραβείο πρωτοεμφανιζόμενου συγγραφέα, ανεξαρτήτως ηλικίας, σε όλες τις κατηγορίες (έτσι ώστε να περιοριστεί η ληξιαρχική λογική στα κριτήρια των επιτροπών).

Εγώ θα σας έλεγα ότι χρειάζεται οι επιτροπές, οι επιτροπές κάποιων χρόνων τουλάχιστον, να διέθεται (και οι μελλοντικές επιτροπές να διαθέτουν επίσης) περισσότερη εντιμότητα και αντοχή σε πιέσεις γνωριμιών, ομάδων, εκδοτικών οίκων, πολιτικών παραγόντων και παρατρεχάμενων, και τότε να είστε βέβαιος ότι όλα θα πήγαιναν καλύτερα. Όλα τα άλλα είναι εκ του πονηρού. Δεν θα είχα αντίρρηση στη θέσπιση βραβείων πρωτοεμφανιζόμενων, αν και φοβούμαι ότι αυτό δείχνει μια βιασύνη ή δίψα για βράβευση, που δεν καταλαβαίνω σε τι θα βοηθούσε τον βραβευόμενο ή τους μη βραβευόμενους. Ίσως η λύση του πρώτου και δεύτερου βραβείου, που ίσχυε κάποτε, να έλυνε καλύτερα το όποιο πρόβλημα. Εγώ θα ξαναεπισημάνω την απαίτηση για εντιμότερες και ανθεκτικότερες επιτροπές.

Είτε είναι είτε δεν είναι αυτό το μυθιστόρημα, «Η ατέλειωτη γραφή του αίματος», το κύκνειο άσμα σας – κάτι που προσωπικά απεύχομαι – θα ήθελα να κλείσουμε αυτή τη συνομιλία μας με την αναπόληση της κυκλοφορίας του πρώτου βιβλίου σας, της υποδοχής που έτυχε, της ατομικής σας κατάστασης εκείνης της εποχής, των αισθημάτων που έχετε σήμερα για το πρωτόλειό σας.

«Μην κλαις αγαπημένη», το πρώτο βιβλίο μου, αλλά όχι το πρωτόλειό μου. Είχαν προηγηθεί αρκετά διηγήματα και το «Πένθιμο Εμβατήριο». Η υποδοχή του πρώτου εκείνου βιβλίου μου ήταν σχετικά καλή, παρόλο που η κριτική δεν μπόρεσε να ξεφύγει από κάποιες προκαταλήψεις (γιατί περιπέτεια και μαχαι-

ρώματα, γιατί ένας νέγρος το βασικό πρόσωπο, από πού κι ωσπού στη Θεσσαλονίκη, γιατί ο μελοδραματικός τίτλος;). Το κοινό στάθηκε θετικότερο – σήμερα υπάρχει μόνο ένα αντίτυπο του βιβλίου εκείνου στη βιβλιοθήκη μου. Τότε (1958) επικρατούσε ακόμη φτώχεια στον τόπο μας, εγώ είχα αρκετά οικονομικά προβλήματα, εργαζόμουν νυχθημερόν στις εφημερίδες για να ζήσουμε εγώ και η οικογένειά μου, μετρούσα και την τελευταία δραχμή. Το βιβλίο το είχα τυπώσει με τα χρήματα ενός βραβείου του Δήμου Θεσσαλονίκης, που είχε απονεμηθεί στη συγκεκριμένη νουβέλα. Το «Μην κλαις...» το αγαπώ πάντα σαν μια αρχή, την αρχή μου στα βιβλία, ένα πρωτότοκο τέκνο. Πολλές φορές σκέφτηκα να το ξαναγράψω, να το ξαναβγάλω, βελτιωμένο, αναθεωρημένο ίσως. Αλλά πάλι «φτου κι απ' την αρχή», τώρα μάλιστα που υπαινίσσομαι όλα εκείνα τα περί κύκνειου άσματος;